

NEKAJ O KRITIKI IN O DVEH KNJIGAH MLADE ZNANSTVENICE

Ob iskanju strokovnokritičnih ocen/poročil v strokovno-znanstvenih revijah za nekaj samostojnih literarnovednih publikacij sem postal pozoren na izredno redko kritično spremljavo tovrstnih izdaj. To me je napeljalo na idejo, da bi si bilo dobro ogledati zadevo nekoliko podrobneje in za strnjeno obdobje. Prosil sem bibliografinjo Anko Sollner Perdih, če bi bila pripravljena sestaviti bibliografijo samostojnih izdaj (monografij in zbornikov) slovenističnih literarnovednih del za leta od 2000 do 2009 (torej deset let). Kolegica me je razveselila s privolitvijo in se takoj lotila sestavljanja zaželene bibliografije. Obenem sva pregledala kritične odmeve te produkcije v Slavistični reviji, Jeziku in slovstvu in Primerjalni književnosti. Torej v treh periodičnih publikacijah, ki so najbolj kompetentne za spremljanje in poročanje o literarnovednih delih raziskovalcev slovenske književnosti, njenih značilnosti (zakovitosti) in evolucionjskih tokovih. Bibliografija je predstavila 208 monografij in 86 zbornikov (glej prilogo na koncu). Bili bi krivični, če ne bi menili, da gre za izjemno produkcijo, ki obravnava (raziskuje) mnoga pomembna, aktualna in zanimiva strokovna vprašanja in ki je lahko v ponos slovenski literarni vedi.

To je seveda res, težave nastanejo, ko ugotovimo, da je le 16 % monografij in 10 % zbornikov v navedenih strokovno-znanstvenih revijah doživelo strokovnokritično ocenjevanje ali vsaj poročanje. Razočaranje je popolno. Pomeni, da so bila v bibliografiji navedena dela le v manjši meri strokovno ocenjena in da naša literarna veda nima strokovno-znanstvene refleksije, torej strokovnokritičnega spremljanja in ocenjevanja svoje dejavnosti, svoje znanstvenoraziskovalne in strokovne produkcije. Očitno je, da bi se morali vsi, ki smo strokovno-znanstveno upeti v slovensko literarno vedo (ne glede na generacijsko pripadnost) v večji ali manjši meri ukvarjati s strokovno kritiko. Sleherni glede na tisto, kar raziskuje, se najboljše spozna, obvlada, je na določenem področju širše razgledan. To je eno in drugo: omenjene tri revije so dolžne intenzivno spremljati stroko in sistematično objavljati strokovnokritične ocene o objavljenih delih. Človek je začuden, da nismo utegnili (!) prav ničesar strokovnega povedati o številnih Kermaunerjevih knjigah, Paternujevih Književnih študijah, Ogrinovem literarnem vrednotenju na Slovenskem, Šifrerjevem Franu S. Finžgarju in Bernikovem Jenku ter Moravčevem Mrzlu, Kraljevih Primerjalnih člankih, o vrsti Poniževih knjig, Zdravčevem Mišku Kranjcu itd., itd., da ne govorim o zbornikih – o Obdobjih, Prešernovih dnevih v Kranju, Kidričevem zborniku, zbornikih Slavističnega društva Slovenije, dveh Trdinovih zbornikih itd. Vse tri revije bi morale najmanj tretjino vsake številke posvetiti kritiki.

V ta krog ocenjevanja /poročanja ne spadajo poročanja o obravnavani produkciji v literarnokulturnih revijah, npr. v Sodobnosti, Literaturi, Novi reviji, Dialogih itd., čeprav smo lahko hvaležni in veseli, da o tem poročajo. Vendar – meritorno oceno posameznega strokovno-znanstvenega dela je v prvi vrsti dolžna objaviti stroka, če hočemo, da je stroka verodostojna in da obvladuje vso razvejenost, bogastvo idej, teorij in metodologij, novih izsledkov itn. Prav tako smo lahko veseli, če o vsem tem pišejo in govorijo časniki in elektronski mediji, saj o tem obveščajo večji krog bralcev, gledalcev in poslušalce. Toda – to ne more biti kompenzacija za tisto, kar bi morale opraviti strokovno-znanstvene revije. Te morajo povedati resnico o izdanem delu brez pretirane benevolentnosti, zadržanosti in ovinkarjenja. Težnja mora biti usmerjena v čim večjo objektivnost, v ugotavljanje pomembnosti v času in prostoru, k novostim in dognanjem, ki so relevantna za stroko, k novim metodologijam itd. Morda boste rekli, da preveč pričakujem, vendar je to edina možna pot, da sproti vrednotimo stroko in njena prizadevanja za napredovanje.

Glede na tako gledanje bi bilo pri zbiranju ocen/poročil o literarnovednih publikacijah prav, da vse generacije pišemo o vseh generacijah raziskovalcev slovenske književnosti oziroma njihovih delih in da pri odločanju, kaj bomo ocenjevali, gledamo samo na to, ali dobro (bolje) poznamo obravnavano snov in stroko nasploh. Po tej plati se mi je zdelo zgledno problemsko-kritično

pisanje prof. Borisa Paternuja o zborniku *Kako pisati literarno zgodovino danes?* (2003, uredila sta ga Darko Dolinar in Marko Juvan) v Jeziku in slovstvu 2005 (št. 3–4, str. 97–106). Tako, o tem sem imel povedati toliko, rad bi, da bi se praksa v prihodnje odločno postavila po robu sedanjemu stanju in bistveno popravila neprijetne odstotke ocenjevanih literarnovednih del.

In zdaj k obravnavi dveh knjig mlade znanstvenice Katje Mihurko Poniž, ki ji je založba Sophia leta 2008 izdala monografijo *Labirinti ljubezni v slovenski književnosti od romantike do II. svetovne vojne* in Univerza v Novi Gorici leta 2009 monografijo *Evine hčere. Konstruiranje ženskosti v slovenskem javnem diskurzu 1848–1902*. Na splošno rečeno sta obe deli tehten prispevek k razvojnim podlagam in napetku feministične literarne vede kot posebne dopolnitve splošne literarne vede.

Avtorica je ob velikem številu slovenskih literarnih del (pesništvo, pripovedništvo, dramatika) do druge svetovne vojne predstavila svojo poglobljeno raziskovalno idejo: kako se v slovenski književnosti obravnavanega obdobja kažejo razmerja med spoloma ali z drugimi besedami – kako posamezni literarni ustvarjalci obravnavajo ženskost in moškost. O tem, da je raziskovalna tema več kot zanimiva, ni treba izgubljeni besed, poudariti pa moram, da je nova in da jo je bilo več kot nujno raziskati. S tem se je v slovenski literarni vedi razprl eden ključnih problemov razmerja med ljudmi oz. med spoloma in razkrila idejno-socialna naravnost slovenskih pisateljev do tega vprašanja, bistvenega za sleherno kulturo in civilizacijo sploh. Raziskava je ovrgla dvome o smiselnosti takega raziskovanja in na gradivu slovenske književnosti potrdila spoznanje modernih literarnovednih smeri, da celostnega pogleda na literarno delo ne more biti, če ne raziščemo reprezentacij in konstrukcij ženskosti v interakciji z reprezentacijami in konstrukcijami moškosti (str. 1). Raziskovalka je menila, da je seveda literarno delo avtonomna stvaritev, v katero pa so »odtisnjene sledi spolnih identitet avtorjev in avtoric« (str. 2). In druga ugotovitev, da se prek ženskih likov kažejo tako podobe ženskosti kot moškosti. Na ta način se odstrejo tudi pogledi ustvarjalcev o tem, in to na nazorski in konkretni življenjski ravni. Iz tega je sledil avtoričin manj prijeten sklep, da nekateri literarni ustvarjalci in misleci (npr. Anton Mahnič) niso podporniki progresivnih načel o razmerju do žensk in ženskosti. Tako je npr. avtorica ob branju nekaj del, in sicer Jarčevega *Poletja*, Grumovih *Trudnih zastorov*, Leskovčeve *Kraljične Haris*, opazila, da gre tudi pri Jarcu, Grumu in Leskovcu »v končni sekvenci za tradicionalen pogled na ženskost, saj noben od njihovih moških likov ženskih figur, torej Zinke, Amare in Sabine, ne more sprejeti takšnih, kot so« (str. 36). Vredno je omeniti raziskovalkino stališče, da je bilo sovražnost do žensk »na koncu devetnajstega in v začetku dvajsetega stoletja opaziti v delih mnogih tedanjih pisateljev« – misli nasploh za evropske pisatelje, medtem ko med slovenskimi omenja zlasti dramatika Adolfa Robido, pri katerem se ni mogoče izogniti mnenju o njegovem pogosto dokaj očitnem mizoginem pogledu (str. 46, 47). Med starejšimi pisatelji je za Stritarjeve dramske prizore ugotovila, da je dramatik »pokazal, kako ima moč v zakonu vselej prav in kako dobro je, če žena to spozna in upošteva« in da je »pristajal na dvojno moralo meščanske družbe« (str. 79, 80). Primerov je še več, morda je zanimivo navesti še Vladimirja Bartola, o katerem je citirala mnenje Lada Kralja: »Samo tam (tj. v delu Otta Weiningerja, op. G. K.) je namreč lahko dobil spodbudo za teze, da je ženska usmerjena predvsem v seksualnost, moški pa v duhovne zadeve, zato ženska nima niti povsem razvite duše niti zavesti, in ker ne ve, kaj je resnica, je organsko nagnjena k laži, brez logike je, brez morale in brez sramu« (str. 124). Itd., itd.

Avtorica je svojo študijo razdelila na petnajst poglavij, v katerih je obdelala najpomembnejša razmerja med moškim in žensko; najzanimivejša so: Vzvišeni moški, Usodna zapeljivka, Krhka ženska, Neutešeni iskalci, Emancipiranke, Od vojerstva do posilstva, Zakon na kmetih, Razpoke meščanskega zakona. Pri razčlenjevanju teh problemov je upoštevala kanonizirana literarna dela in tudi druga, manj pomembna, toda značilna za pisateljske poglede na žensko in ženskost.

Raziskovanje je naslonila na značilnosti in posebnosti diahrona in sinhrona linije evolucije literature, in sicer pri vseh poglavjih, tako da so to svojevrstni prerezi, ki opozarjajo na časovne in nazorske determinante pri posameznih pisateljih. Seveda so v ospredju pogledi vsakega obravnavanega pisatelja posebej, vendar povezani na horizontalni in vertikalni ravni. Posebno pozornost zaslužita dve najobsežnejši poglavji: Neutešeni iskalci in Razpoke meščanskega zakona. V prvem je avtorica razčlenila ljubezenska hrepenenja in pričakovanja v diahroni liniji pri vrsti del od Prešerna (*Krst pri Savici*) prek Ivana Cankarja do Bevka. V središču je razpravljanje o Cankarju. Najprej se je oprla na mnenja nekaterih drugih proučevalcev Cankarjevega opusa, nato pa samostojno izpeljala analizo v tej smeri najznačilnejše Cankarjeve pripovedi – »*ljubezenske pravljice*« *Milan in Milena*. Pri tem je pokazala smisel za prodorno analitičnost, za idejno-estetsko razčlenjevanje in tudi za psihologijo. Prišla je do lucidne in povsem sprejemljive ugotovitve, da »Cankar ustvarja skozi oba iskalca ljubezenske pravljice pojmovanje ljubezni, kakršno srečamo tudi v drugih njegovih delih. Združitev čutne in duhovne ljubezni je za pisatelja nemogoča, ker je ljubezen samo druga beseda za hrepenenje, ki svojega cilja v življenju ne more najti, zasluži ga šele, ko prihaja smrt. Zato v Cankarjevem opusu spolne vloge nimajo nobene posebne teže, v hrepenenjskem čustvu sta moški in ženska izenačena, enako tuja svetu, v katerem ne moreta najti utešitve. Spolna ljubezen se vedno izkaže kot neuspešen poizkus (spomnimo se samo Dolinarja ali Mrve iz *Lepe Vide*, ki jima ženska vrača ljubezen, a je nista sposobna sprejeti), Cankar vse do konca v njej ni videl možnosti, s katero bi občutljiv in čuteč človek lahko premagal teže vprašanja o smiselnosti svojega bivanja, ki se je še zaostri na obzorju velikih sprememb drugega desetletja novega stoletja in doseglo vrhunec absurdnosti v strelskih jarkih utrjene Evrope« (str. 99–100).

V poglavju o razpokah meščanskega zakona je razčlenila literarne stvaritve o slovenskem meščanstvu od Jurčiča, Vošnjaka, Kersnika, Govekarja, Meška, Kvedrove, Cankarja, Šorlija in Kraigherja do Puglja, Kmetove, Bevka, Cerkenjnika, F. Kozaka in Miheličeve. Pravzaprav je odstrla, kako v slovenski literaturi odseva meščanska družba z dvojno moralno in sila ohlapnim odnosom do zakonske združitve. Videti je, da so bile v slovenski književnosti od romantike do druge svetovne vojne izrečene mnoge negativne sodbe o meščanski morali.

Ob izčrpani panorami pogledov slovenske književnosti o ženskosti in moškosti je avtorica svoja spoznanja in izsledke zaokrožila v naslednje ugotovitve: prvič, raziskovanje je dokazalo, da »gre v veliki meri le za pogled moških na navedene teme«; drugič, žensk literatki je bilo v tistem času malo in »večina jih pristaja na tradicionalno vlogo drugega spola in samo z natančnim branjem odkrijemo za njihovim na videz nevtralnimi odnosom do reprezentacij spolnih identitet osebno prizadetost, ki je niso upale ali mogle prepoznavno artikulirati v literarnih besedilih«; tretjič, raziskovana besedila se »razrkivajo predvsem kot zbirka ljubezenskih strahov, stisk in zadreg moških likov«, medtem ko so ženske »najpogosteje predstavljene kot povzročiteljice osebnih nesreč in jih zato slej ko prej doleti 'zaslužena' kazen«.

Raziskovalka je pokazala široko razgledanost po svetovni literaturi, zlasti angleški in nemški, ko je poiskala primerjave in povezave med tujimi in slovenskimi avtorji oz. deli. Smeli bi trditi, da je avtorica s svojo študijo slovensko problematiko ženske in ženskosti umestila v evropski prostor. Raziskovalkina metodologija povsem ustreza zastavljenim ciljem in je bila primerno orodje in okvir za natančen in vsestranski pogled na razmerja ženskosti in moškosti v slovenski literaturi do druge svetovne vojne. Študija je tudi po tej plati ustrezna podlaga za nadaljnje raziskovanje te teme med drugo svetovno vojno in po njej. Poleg tega ne smemo prezreti njene žlahtne rabe literarnovedne terminologije, pri čemer je upoštevala slovenske posebnosti in svetovno literarnoterminološko prakso. Delo je komponirano pregledno in z vsem potrebnim strokovno-znanstvenim aparatom, hkrati pa berljivo tudi za večji krog ljubiteljev slovenske literarne vede in slovenske književnosti. Svoje teze in ugotovitve je nemalokrat podkrepila z izsledki drugih raziskovalcev slovenske književnosti in obravnavanih vprašanj.

Za konec: *Labirinti ljubezni* Katje Mihurko Poniž so literarnovedno delo, ki tudi v prihodnje obeta resno in temeljito znanstveno obravnavanje še drugih problemov, ki se jih bo raziskovalka lotila; študija je vsestranska inovacija in je pomemben prispevek k feministični literarni vedi in slovenski literarni vedi nasploh. Feministična literarna veda na Slovenskem je s to študijo dobila enega od temeljev za svoje nadaljnje proučevanje; pogled v preteklost je odprl horizonte za študij novejšje slovenske literature in za pogumno primerjanje z literarno produkcijo drugih narodov.

Druga monografija kolegice Mihurko Poniževe *Evine hčere* je v prvi vrsti ubrala dokumentarno pot in za čas od leta 1848 do 1902 na podlagi javnih objav (v časopisju) predstavila, kako mukotrpno je bilo v 2. polovici 19. stoletja in na začetku 20. dokazovanje, da ni mogoče od ženske zahtevati zgolj materinstva in vzgojiteljstva otrok. Izkazalo se je, da so se ob pomoči redkih izobražencev moškega spola (npr. Abditusa – A. Prepeluha, A. Aškerca, F. Celestina, A. Gabrščka, F. Klemenčiča, E. Kristana, R. Razlaga) bojevale za napreden pogled na žensko največ pisateljice in publicistke tistega časa, med katerimi so bile zlasti: I. Anžič Klemenčič, Danica (psevdonim v Slovenki), A. Kristan, Z. Kveder, V. Leskovšek, M. Nadlišek, Lj. Poljanec, M. Skrinjar, M. Strnad idr. Najpomembnejša tribuna ob koncu stoletja in začetku novega je bila revija Slovenka, ki ji gre zasluga, da se je miselnost o vlogi ženske na Slovenskem vsaj malo spreminjala. Veliko več je bilo silnic, ki so na vsak način želele žensko potisniti v kuhinjo, v družinsko okolje in vzgojo otrok. Največ je bilo med javno se oglašujočimi takih, ki so videli v višji izobraženosti žensk, v poklicni angažiranosti, v poklicnem izenačevanju moških in žensk ter v vsesplošni emancipaciji ženske pogubo za družino in narod.

S kronološkim pregledom v javnih občilih – časopisju (vseh vrst) je raziskovalka začela s serijo izsledkov, ki dokazujejo – in v nadaljevanju bodo dokazovali, kako zapletena in polna ovir je bila na Slovenskem pot žensk do pravičnejše in naprednejše vloge. Raziskovalka je natančno, sistematično, z verodostojnimi komentarji in kar najdosledneje pogledala v ozadje boja žensk za njihovo normalnejšo podobo na Slovenskem, pri čemer je bil podlaga javni diskurz v obdobju 1848-1902. Po objavi tega raziskovanja je tudi v monografiji *Labirinti ljubezni* marsikaj lažje razložiti in razumeti, seveda za obravnavani čas. Avtorico je treba spodbuditi, da bo sama ali s sodelovanjem drugih obdelala (morda etapno) tudi čas od 1903 do 1941. Feministična literarna veda na Slovenskem je z *Evinimi hčerami* dobila še en oporni steber v svoji nastajoči zgradbi.

Gregor Kocijan

Pedagoška fakulteta v Ljubljani